
Философска школа *Ноема*
Слобода • Насиље • Идентитет: Зборник радова
Никшић: Матица српска – Друштво чланова у Црној Гори, 2012

Издавач
Матица српска – Друштво чланова у Црној Гори

За издавача
Драго Перовић

Уредница
Кристина Бојановић

Овај Зборник радова је дио пројекта Прва Међународна Философска школа *Ноема*, који је финансијски подржало Министарство финансија у Влади Црне Горе.

Ставови изнесени у овом Зборнику нису ставови Матице српске – Друштва чланова у Црној Гори, нити пак Министарства финансија у Влади Црне Горе, већ искључиво лични ставови аутора, и као такве их треба третирати.

ISBN 978-9940-580-20-9

СЛОБОДА • НАСИЉЕ • ИДЕНТИТЕТ

(зборник радова)

Никшић 2012

Пролегомена за једну нову теорију политике*

Невен
Цветићанин

UDK 321.01

*Рад је део истраживања на пројекту: III 47010 „Друш-твене трансформације у процесу европских интеграција – мултидисциплинарни приступи“ који је финансиран од стране Министарства просвете и науке Републике Србије. Такође, највећи део идеја презентованих у раду је настао за време боравка аутора на постдокторским студијама у Великој Британији, уз подршку наведеног министарства. Напошетку, искрену захвалност аутор дугује Универзитету у Стирлингу у Великој Британији који је био гостољубива база у развијању овде презентованих идеја, а посебну захвалност аутор дугује колеги професору Дејану Јовићу, који је био чест партнер у дебати и дискусијама о различитим филозофским/политиколошким/социолошким/историјским темама током ауторовог боравка у Британији.

Сажетак: У раду се презентује пролегомена за једну нову теорију политике, којом би се на нов и поуздан начин могло приступити компаративној анализи политичких идеја и појмова. На трагу Шмитових и Хегелових теза осмишљава се тзв. принцип **дијалектике политичке механике**, који као прецизан инструмент може послужити за анализу разних политичких идеологија које тако показују своју „истину“ и „лаж“. Рад доноси нов и поуздан методолошки образац за истраживање у области политичке филозофије и политичке теорије, али и у области филозофије историје.

Кључне речи: дијалектика политичке механике, теза, антитеза, синтеза, формални модели, емпиријски облици, политичке идеологије, компаративна анализа

Увод

Овде презентовани рад покушава да понуди оруђе, односно инструмент за једну нову феноменологију историје и идеја које у њој делују и покрећу сам њен ток. Наиме, овде предузето истраживање покушава да изнађе *методу* уз помоћ које би могли приступити компаративној анализи *идеолошких идеологија* у њиховом историјском низу.¹ Такође, овај рад представља део излагања које је аутор имао на Филозофској школи *Ноема* у лето 2012, при чему је у ауторовом излагању била експлицирана и метода, односно инструмент/оруже анализе, али и презентована њена апликација на конкретне историјске случајеве и примере са посебним нагласком на актуелни историјско-идејни (идеолошки!) тренутак. У овој штампаној верзији ауторовог излагања биће експлицирана и објашњена само метода/оруже/инструмент анализе, због обзира да текст не буде предугачак будући да се он ипак приређује за зборник у коме учествују и други аутори, док ће апликација поменутог методолошког обрасца на конкретне историјске примере бити ос-

¹ Претпоставка истраживања и његова главна радна хипотеза јесте да се политичке идеологије, макар оне које су успеле да стекну историјску релеванцију, не јављају произвољно, већ да у њиховој „производњи“ дејствују прецизни узроци које ће овај рад покушати да објасни.

тављена за неке друге, обимније радове, будући да апликација овде изложене методе на конкретне историјске примере и на читав ток модерне/постмодерне/пост-постмодерне историје изискује читаву једну књигу.² Та књига би опсегом тема и садржином нужно била књига из области филозофије историје, док овде понуђени рад, будући да се бави искључиво методом/оруђем/инструментом анализе политичких идеологија, више припада области политичке теорије, односно теорије политичких идеологија, па смо у коначници у наслову рада експлицирали да се овде ради о једној *теорији холијичке*, управо у смислу онога што се уобичајено назива „политичком теоријом“. За ову теорију политике је у наслову речено да је „нова“ и она то јесте искључиво у смислу што је аутор у њој спојио и синтетизовао неке одраније познате елементе на нов и свеж начин, али наравно да аутор овога рада нема илузију да је промишљао о нечему о чему никада раније није мишљено, јер су проблеми увек једни те исти, а углавном су и одговори константни³, при чему је веома тешко, па чак и наивно, претендовати на неку тобожњу оригиналност. Овде презентована теорија политике је „нова“ искључиво у смислу да представља једну нову систематизацију различитих, одраније познатих теорија, које синтетише добијајући једну корисну и продуктивну смешу на којој почива „новоизнађени“ инструмент/оруђе анализе историје и у њој присутних идеја, односно политичких идеологија. Једноставно говорећи, овде се описује ефикасно оруђе, уз помоћ којег је могуће било коју политичку идеологију „лоцирати“ у погледу њеног места у историјском току и скупа услова који су је уопште и направили виталном и значајном, при чему је, као што ћемо видети, мишљење аутора овога рада да су неке идеологије предетерминисане за позицију „историјске маргине“, док су неке друге предетерминисане на позицију „историјског монополисте“. То не зависи од било чега другог до од тога како те идеологије читају своје време, односно актуелни *Zeitgeist*, што опет зависи од тога како тумаче снагу постојећих односа моћи времена у коме егзистирају и које претендују да објасне. Још више то зависи од тога на које место у историјском току те идеологије саме себе смештају – на место *ијезе*, *антиијезе*, или *синтезе*, при чему бити на позицији *ијезе* значи бити на страни ислужених историјских снага и конзервативан, бити на страни *антиијезе* значи бити на страни свежих историјских снага и револуционаран, док је позиција *синијезе* умерена, посредујућа и стабилизујућа.

Наиме, овај рад нуди оригиналну аргументацију о тзв. *дијалектици холијичке механике* која представља главно погонско гориво историје и свих у њој садржаних идејних облика. Ова дијалектика политичке механике ће истовремено дејствовати у својим експликативним потенцијалима као једна

² Тек ћемо понекад експлицирати како наш методолошки „инструмент“ функционише у тумачењу конкретних историјских примера у сврху презентације његових истраживачких домета, али ћемо систематско промишљање новије историје сходно овом „инструменту“ оставити за неке друге радове.

³ Када се тек овлаш погледа историја филозофије јасно нам је да постоји сродност између различитих мислилаца и њихових одговора у ономе смислу у којем нпр. Плотин и Августин на познат начин понављају Платона, Аквински Аристотела, а Хегел Хераклита, Платона и Спинозу у исти мах, наравно са свим специфичностима појединачног мишљења сваког од њих, али без могућности да било ко од њих крене сам од себе (у смислу у којем су и у самом Платоновом мишљењу, које представља пра-образац, садржани и Парменид, и Питагора, и Сократ, итд.). Отуда историја мишљења представља једну шуму у којој се дрвце наслања једно на друго и у којој су гране испреплетене.

феноменологија *полиитичких идеологија*, која, посматрајући политичке идеологије у њиховом историјском низању као продукт схеме самог историјског развоја и односа моћи који су важили у различитим историјским временима, даје њихово објективно тумачење и интерпретацију. Овај рад је утолико повратак једној *филозофији објективности*, јер је став аутора рада да је такозвано постмодерно време презасићено субјективним и субјективистичким пасажима кроз које се филозофира као да се пише поезија или компоује fuga, што може лепо зазвучати у тренутку, али, што у коначници остаје само ствар појединачног аутора који не успева изићи из своје субјективистичке метафизике која најчешће остаје допадљива само њему самом и уској секти његових слушалаца, услед чега нема ни било какве практичне последице (будући да поезија и фуге природно немају никаквих практичних последица)⁴. Насупрот овим постмодерним илузионистима чије „мишљење“ обележава наше време, мишљење једног Берка, Маркса или Токвила имало је практичне последице зато што је гађало нешто објективно у самој историји и њеном току, без обзира што је Берк био на страни историјске *тезе*, Маркс на страни историјске *антитезе*, а Токвил на страни историјске *синтезе*. Мање је битно на којој од ових позиција је био било ко од побројаних мислилаца, а много је битније што свака од ових позиција на извесан начин представља историјски објективитет. Овај образац мишљења, који рачуна са историјским објективитетима, много је ближи аутору овога рада, неголи што су то разноврзни „постмодерни“ филозофски прелудији који због палости у субјективни свет свог аутора не представљају ништа више од филозофске предигре која стаје управо тамо где озбиљно мишљење треба да почне.

Напоследку, насупрот свим „постмодерним“ расутим методологијама срца, тела или пак либидалних органа, овај рад жели да врати легитимитет практичној разборитости (фронезису) и дијалектичкој методи која му је по нашем мишљењу примерена, јер помаже да сагледамо реалан утицај сила које делују у практично-политичком, односно, друштвеном животу. Будући да је дијалектичка метода била потпуно дисквалификована са вулгарним марксистичким историјским материјализмом⁵, овај рад покушава да је реafirмише на новим-старим (заправо, изворним) основама и да понуди, на бази те методе, један нови и корисни инструмент, односно оруђе, за приступ компаративној анализи по-

⁴ Ово не значи да потцењујемо уметност као форму људског израза, штавише стављамо је изнад и практичних и сазнајних човекових моћи попут политике и науке, али она по нама нема ништа са историјом и опет ништа са употребљивим тумачењем ланчаног низа појава које делују једна на другу у историји или у природи. Штавише, она је начин да се извучемо из детерминистичког ланчаног низа и да надиђемо уопште механичност живота самога, политичку или неку другу механику. Уметност нема снаге да мења свет, али има снаге да у свету какав јесте буде непресушно извориште најблагороднијих енергија које обогаћују човекову егзистенцију. Но, када се трага за регулативним идејама које могу да утичу на људско понашање, онда то није посао за уметност, већ за мишљење са конкретним историјским залеђем, и ту долази до нашег неслагања са постмодерном која је због своје распршености онемогућила изналажење регулативних идеја сходно којима би се човек могао владати, па чак и кренула у деконструкцију самог концепта регулативне практичне идеје, остављајући човека на ветрометини самог и дезоријентисаног.

⁵ Што по нашем мишљењу није било својствено самоме Марксу, који је био одвише вишедимензионалан мислилац да би упао у тривијализме у које су упали, пак, неки његови много мање талентовани следбеници који су од дијалектике направили заправо схоластику, која је више била у функцији очувања нерелектоване догме, неголи у функцији реалног тумачења стварности и обезбеђивања практичном фронезису поузданих судова како би он могао да делује успешно.

литичких појмова и политичких идеологија. Коначно, овај рад ће трагати за комбинованом филозофско-политиколошко-историографском методологијом која би помоћу интердисциплинарног приступа успела достићи холистичко знање у друштвеним наукама, које су од претеране методолошке специјализације и униформности до сада имале само штете, која је очигледна већ када бацимо поглед на било коју од позитивистичких интерпретација људског друштва и његове историје. Уколико су постмодерне наратије сувише разуларене, распојасане и субјективистичке да би могле да допринесу напретку науке, онда су све позитивистичке наратије, на другој страни, сувише ускогруде и претерано „утегнуте“ да би биле креативне, а без креативности, као и без дисциплине уосталом, нема напретка науке. Креативност и дисциплину доживљавамо као два најважнија момента научног мишљења, и „уметност науке“ се састоји управо у томе да се у исти мах мисли и дисциплиновано и креативно. Постмодерне наратије су креативне, али нису дисциплиноване, док су оне позитивистичке дисциплиноване без креативности, јер је у њима претерана строгост убила могућност освајања нових научних хоризоната, и права је штета што се време располутило на ове екстреме – на једној страни распојасане креативности – на другој страни утегнуте дисциплине – што говори већ о самој кризи времена кроз његове доминантне обрасце. Насупрот тим екстремима ми ћемо свесно и са умишљајем ићи у мишљењу *средњим њуштем* покушавајући да синтезујемо све оно што су доминантни обрасци времена у својој психотичној располућености раздвојили остављајући пукотину⁶ у самом духу времена, који је отуда нужно психотичан и располућен. Можда ће стога наше писање некоме зазвучати анахроно и као бледи одраз ретро стила, или, још горе, као сурогат одавно несталих „великих“ идеја и „великих“ наратија, па ће нашу филозофију окарактерисати као нео-спинозизам или нео-хегелијанизам, док ће она заправо бити управо хегелијанска негација негације у односу на модерни и постмодерни круг мишљења и као таква интринсично нова, јер је фигура двоструке негације заправо динамична и не креће се уназад, већ унапред, са читавањем читавог претходног искуства. Једноставно говорећи, уколико је постмодерна представљала извесну негацију модерне, и као таква кретање унапред, онда је у овоме раду изложена филозофија негација те негације и увод у *пост-постмодерно мишљење*, што је један корак напред у односу на саму постмодерну⁷ која је одавно почела да посустаје и данас је већ, и као стил и као идеја, превазиђена, те је само потребно овој превазиђености дати облик, у чему је један од циљева овога рада.

Било како било, у нашем раду ће се стално испреплитати филозофија, политичке науке, социологија и историја, на начин старих научних синтеза из прошлости, при чему то неће бити антикварно, већ обзиром

⁶ Односно правећи раскол, да се послужимо Лиотаровим изразом (Лиотар, 1991: 5).

⁷ Док је као негација негације два корака напред у односу на саму модерну, којој се не можемо вратити на нерелевантан начин, већ требамо да мислимо унапред, а не уназад, зато што треба да промишљамо нова историјска искуства која искрсавају, јер ток историје иде независно од тога да ли покушавамо да га зауставимо, да ли га одбацујемо бежећи у прошлост или га одбацујемо бежећи у неку субјективистичку метафизику, тишину библиотеке, или мир манастира.

на доминантни образац распопућеног времена, прогресивно, јер смо убеђени да само време, поготово у околностима глобалне финансијске кризе као кризе система/системске кризе тражи своју нову синтезу, и у формалном и у садржинском смислу, како би превазишло сопствене распопућености.⁸ Сматрамо да методолошки образац дијалектике политичке механике, као моћан инструмент/оруђе анализе историје и њеног тока може допринети, како томе да знатижељни и љубопитљиви умови увиде потребу за новом синтезом времена, тако и конкретном тражењу, након овога увида, њеног оптималног облика, што је посао који надилази снаге било којег појединачног човека и што може обавити тек једна или неколико генерација у заједничком напору.

Дијалектика политичке механике – у сусрет једном новом концепту

Термином *дијалектика политичке механике* се покушава описати базични принцип који попут малог мотора, из унутрашњости, покреће историју напред, да би се у њој могле појавити нове историјске и политичке форме, непознате до тада историјском времену које је претходило. За дефинисање принципа дијалектике политичке механике послужићемо се мислима двојице немачких мислилаца – једног класичног, и другог савременог који је пак постао класичан, који су сваки са своје стране дали допринос разјашњавању логике политичких и историјских збивања.

Први је Карл Шмит (Carl Schmitt), немачки мислилац из 20. века чије књиго су дуго биле озлоглашене због његове контроверзне личне биографије, али који је након терористичких напада 11. септембра 2001. преко ноћи постао један од најцитиранијих савремених политичких теоретичара. Карла Шмита, без обзира што је прошло нешто мање од тридесет година од његовог упокојења, доживљавамо као савременог мислиоца, јер не само да је у извесним предикцијама догађаја на почетку 21. века био видовит и далековид, већ и стога што су његове анализе феномена политике толико снажне да је он постао класиком политичке филозофије на једнак начин на који су то, на пример, Хобс, Русо или Кант. Класични мислиоци су класични управо зато што су увек савремени, тј. они су због количине проблема које су начели и одговора које су понудили трајно актуелни, те их зато и називамо класицима и радо им се враћамо уколико желимо да озбиљно мислимо.

Други мислилац којим ћемо се послужити за експликацију принципа политичке механике и њене дијалектике је мислилац који је класичан у правом смислу речи, и који је у том смислу чак и много класичнији од самог Шмита. Тај мислилац је Готфрид Вилхелм Хегел (Gottfried Wilhelm Friedrich Hegel) и уколико је Шмит у својој класичности снажан и прегнгантан, онда је Хегел у својој

⁸ У нашим ранијим радовима смо као главну конкретну глобалну распопућеност у социоекономском смислу детектовали јаз између глобалног центра који је развијен и доминантан и антиглобалистичких маргина које су маргинализоване у правом смислу речи и осуђене на животарење (Цветићанин 2008: 511–590). Као предлог за наше становиште послужила нам је Волерстинова идеја о распопућености „светског система“ на језго (core) и периферију (periphery) (Wallerstein, 1974, Wallerstein, 1992). У овој раду понудили смо и напутке за могућу синтезу којом би се можда могле превазићи претходне распопућености у идејно-идеолошком смислу.

класичности напосто монументалан. Хегелова мисао, након што је угледала свет, напосто никада неће губити на актуелности те ће инспирисати многе политичке мислиоце, којих је толико да би нам требало неколико редова да их све побројимо. Свака генерација након Хегела га је читала на свој начин, те ћемо и ми у овоме раду покушати да понудимо једно од могућих читања његових теза, које је саобразно нашем пост-постмодерном времену⁹ из којег мислимо.

Коначно, Хегела и Шмита, односно њихове главне тезе, ћемо повезати и из те везе ће се конституисати принцип *дијалектике њолијичке механике*. За дефинисање тог принципа од Карла Шмита ћемо узети тезу сходно којој се специфична логика политичких збивања базира на разликовању *пријатеља* и *непријатеља*, док ћемо од Хегела узети тезу о дијалектици историје која напредује у *пезама*, *антипезама* и *синпезама* ка новим друштвеним и политичким облицима. Обе тезе и Шмитову и Хегелову ћемо растумачити на један оригиналан и савремен начин примерен времену из којег мислимо, да бисмо их коначно спојили у тзв. принципу *дијалектике њолијичке механике*, који ће представљати носећу конструкцију овога рада.

Шмитово дефинисање политичке механике

Теза Карла Шмита о феномену политичког, надалеко чувена и толико пута интерпретирана и реинтерпретирана, јесте да „специфично политичко разликовање на које се могу свести политичке радње и мотиви јесте разликовање *пријатеља* и *непријатеља*“ (Шмит, 2001). Једноставно говорећи, оно што по Шмиту разликује *њојам њолијичкој* од свих других појмова (естетског, моралног, економског) јесте базично разликовање које је у том појму садржано, а то је дистинкција пријатеља и непријатеља. Још једноставније речено, политика, односно оно политичко¹⁰, је присутно свуда где се људи разврставају на пријатеље и непријатеље, при чему се не ради о приватним пријатељима и непријатељима, већ о групама пријатеља и непријатеља које делују у јавном простору, сходно чему су јавни, а не приватни. Шмитовој дефиницији појма политичког приступамо као врхунској аналитичкој категорији, нешто касније ћемо образложити и зашто, али не можемо да, интелектуалног поштења ради, не поменемо да постоје аутори који Шмитову дефиницију појма политичког тумаче као милитантно схватање политике са тоталитарним последицама (Молнар, 2010). Наиме, многи либералистички интонирани теоретичари, из претходне Шмитове дефиниције закључују да се без сумње ради о милитантном мислиоцу који је *конфликт* ставио у средиште политичкога поља, што им је довољно да Шмитовој теорији пришију тоталитарне последице, у смислу нетолерантности пре-

⁹ Као што смо раније напоменули, у изразу пост-постмодерно време је управо садржана Хегелова негација негације као динамичка категорија која доноси квалитативне помаке. Тако пост-постмодерно време није пука негација постмодерне и повратак некој класичној модерности, што би било веома наивно, већ је пост-постмодерно време нова етапа у којој су учитани сви претходни стадијуми и то је нека врста нове модерности у смислу новог универзализма. О томе више речи у раду који намеравамо да напишемо у будућности и који ће се бавити временом након постмодерне, која је очигледно расе и застарела.

¹⁰ О разлици *њолијичкој* као самог принципа, и *њолијичке* као конкретне појавне манифестације тог принципа у друштвеној стварности у књизи аутора овога рада (Цветићанин, 2004: 167–170). Ми ћемо у наставку *њолијичко* и *њолијичку* користити као синониме, јер овде предузето истраживање не потребује да направимо ову суптилну дистинкцију.

ма непријатељима који нужно морају бити ликвидирани, те у коначници анатемишу Шмита као идеолога једне мрачне политичке метафизике, спорећи његовој теорији било какве корисне аналитичке увиде.¹¹ Истини за вољу, сам Шмит је оваквим интерпретацијама дао повода својом контроверзном биографијом и несрећном колаборацијом са једним тоталитарним режимом¹², као и неким сегментима саме своје теорије која је, поштено ћемо признати, радикална и екстремна на неким местима, што смо већ раније критиковали (Цветићанин, 2004: 129–131, 160–188) Што се тиче односа Шмита и национал-социјализма, овде немамо простора да уђемо у ову значајну тему којој би се могла посветити читава једна студија, те тек можемо рећи да предност дајемо оним интерпретацијама које су устврдиле да је Шмит приступио национал-социјалистичком покрету смртно преплашен по сопствену сигурност и из чистог опортунизма¹³, због чега вероватно није стигао далеко у хијерархији нацистичке номенклатуре, остајући маргиналним ликом. Што се тиче екстремних делова његове теорије, који су не само научно неупотребљиви већ и опасни у својим практичним конвенцијама, њих ћемо напросто дестилисати, поштено упозорити читаоца на ове сегменте и критиковати их без предрасуда, али предрасуде нећемо дозволити себи према оним сегментима где је његова теорија корисна научном истраживању. Коначно, наша теза по питању Шмитовог наводног мрачњаштва јесте да је он био сасвим сигурно слаб и непоуздан карактер, односно оно што слободно можемо назвати бескичмењак и кукавицом, чему имамо захвалити извесне тамне моменте његовог живота и теорије, али је он, на другој страни, био толико креативан и интелектуално знатижељан, да је постао врхун-

¹¹ Молнар је у свом подозрењу према Шмиту потпуно радикалан, те оптужује његову „сенку“ за већину невоља кроз које је прошла петооктобарска Србија, чија је Шмит, по мишљењу овога аутора, скривена интелектуална парадигма, јер су под његовим интелектуалним утицајем водеће политичке личности петооктобарске Србије – Зоран Ђинђић и Војислав Коштуница (преко њему блиског „идеолога“ Слободана Самарџића), а и аутор овога рада је поменут као представник претходне групе „шмитоваца“ у чијим радовима је „до изражаја долазила иста та фасцинација разликовањем пријатеља од непријатеља“ (Молнар, 2010: 225). Молнар сматра да је разлог ове фасцинације Шмитом некритичко усвајање његове теорије и настојање да се некритички шире његове идеје као нека врста идеологије са тоталитарним и по Србију трагичним последицама, при чему искључује могућност да је неко Шмитом „фасциниран“ из интелектуалних разлога пошто га је критички прочитао, односно из прости љубопитљивости и жеље да унапреди научне увиде и, коначно, из убеђења да су неки његови увиди (не сви!) од вишеструке користи по развој науке о политици, односно теорије политике као научне дисциплине. Као што нису сви проучаваоци дела, на пример Томе Аквинског или Августина, хришћани, томисти или августиновци, тако нису ни сви проучаваоци дела Карла Шмита неки фанатични „шмитовци“, већ је суштина научног истраживања управо у томе да се направи дистанца према истраживаном предмету, без обзира да ли се ради о теми или личности, и да се у самом истраживању разликује оно што може бити од користи за само научно знање и његов главни задатак да објашњава појаве (*theoria* у старогрчком смислу), а што представља субјективистичке вишкове, личне симпатије или антипатије истраживача према некоме и нечему. Молнар Шмиту прилази са предубеђењем, напросто са једном предрасудом, те су зато његови домети тумачења Шмитове теорије по нашем мишљењу скромни. Насупрот томе, потрудили смо се да и сада, као и раније (Цветићанин, 2004), Шмита читамо на критички начин, разлучујући оно чиме је задужио политичку теорију у домену објективне анализе од онога што су идеологизовани моменти неупотребљиви било којем истраживачу.

¹² О Шмитовој биографији и његовој колаборацији са национал-социјалистичким покретом, као и његовој ипак епизодној улози у Трећем рајху у Balakrishnan, 2000: 176–201 и Benedersky, 1983: 195–273.

¹³ Став о Шмиту као опортунисти износи у свом чланку Џорџ Швед (Schwab, 1975), а уз овакву интерпретацију пристаје у својој књизи и поменути Бенедерски (Benedersky, 1983).

ским истраживачем у области друштвених наука, задуживши их својим увидима. Дакле, он је по нама, и поред своје контроверзне личне биографије и неких написаних редова са којима се ниуколико не бисмо могли сложити, пре свега, значајан друштвени теоретичар који је задужио својим опусом целокупни корпус друштвених наука, што је јасно већ из тога што се његово одређење појма политичког (као разликовања пријатеља и непријатеља) налази у свим уџбеницима политичке филозофије, политичке теорије, политикологије, социологије политике и осталих друштвених дисциплина, и што су га озбиљно читали и користили неке његове увиде чак и они који су били на потпуно различитим идеолошко-политичким позицијама попут Валтера Бењамина, Жака Дериде или Јиргена Хабермаса.

Конечно, долазимо до саме сржи Шмитове дефиниције појма политичког и до онога због чега је ова дефиниција изнедрила моћно аналитичко оруђе за проучавање како политике, тако и историје, и уопште свега онога што се дешава у људском друштву. Шмит је, по нашем мишљењу, амбивалентан, и некада је формалан у свом одређењу политичког, а некада не може да издржи ту теоријску неутралност, па пада у супстанцијалност, што је свакако лош дух његове мисли, али и само један од њених аспеката. На неким местима је формалан у свом мишљењу једнако колико нпр. Кант¹⁴, и пита се о *условима могућности њолијике* (Шмит, 2001: 19–22, 26), а на неким другим је супстанцијалан (Шмит, 2001: 23–24) и уводи читаву своју теорију у екстрем, не умећи да стане када је најпотребније.

Најпре ћемо се посветити овом првом, формалном сегменту његове теорије, који је користан и употребљив за научну анализу политике и историје. Самим тим што се пита о крајњој дефиницији „на коју се могу свести политичке радње и мотиви“ (Шмит, 2001: 19), он се пита шта политику чини могућом и долази до закључка да је могућом чини постојање различитих група (групе *пријатеља* и групе *непријатеља*) које се међусобно разликују и боре између себе. Стога је он у научном дефинисању принципа пријатељ/непријатељ формалан и не укључује било каквог конкретног „пријатеља“ или „непријатеља“, те сходно томе тај принцип нема било какав политички садржај, ни тоталитаран, ни антитоталитаран, ни конзервативан, ни социјалистички, ни немачки, ни француски, ни револуционаран, ни антиреволуционаран, већ само говори о томе да се може разликовати *пријатеља* од групе *непријатеља*, будући да пријатељ и непријатељ нису приватни него јавни што подразумева да није реч о неком појединачном пријатељу и непријатељу, него о различитим друштвено-политичким групама. Такође Шмит, у овом свом „формалном“ делу, не одређује ни интензитет конфликта између пријатеља и непријатеља, те, иако се наслућује да је између пријатеља и непријатеља могућ екстремни случај попут нпр. рата, он ипак оклева у почетку да милитаризује своју теорију. Тако да овде, уколико нам је дозвољено да разблажимо његову теорију из прагматичних научних интереса, принцип пријатељ/непријатељ, описује једну природну склоност која стоји у средишту човекове политичке и општедруштвене егзистенције – склоност да се човек дели у групе (на пријатеље и непријатеље) и да се те групе боре међусобно за моћ и утицај, што је проста чињени-

¹⁴ На крају крајева у време када је писао „Појам политичког“, који је донео поменути дефиницију политичког, био је на новокантовским теоријским становиштима.

ца људске историје, која је управо отуда и динамична, а не статична. Овим је Шмит само допунио класичну Аристотелову дефиницију човека као „друштвеног бића“ (Aristotle, 1981: 1–15) сматрајући да је човекова друштвеност таква да га води припадности одређеној друштвеној групи, која се разликује од неке друге исте такве групе. Тако да Шмитов пријатељ и непријатељ, формално гледано, нису ништа друго него „група А“ и „група Б“ које се међусобно разликују и које се боре за различите циљеве и вредности. Политика је као делатност могућа само тамо где постоје овакве различите групе и *услов њене могућности* је управо ово разликовање *пријатеља* и *непријатеља*, јер у свету у коме би се сви слагали око свега и у коме би постојала само једна јединствена и сложна група, политика не би била потребна, а политичко мишљење не би било могуће, јер би то био бесконфликтан свет престабилиране хармоније у којем би људи живели попут анђела и не би морали да доносе било какве политичке одлуке. На супрот томе, политика, као и политичка филозофија и њене доминантне идеје, увек се формирају око неког конфликта, јер у политичком мишљењу и доношењу политичких одлука људи морају бити „за“ нешто, а „против“ нечега другог, јер политичко мишљење у коме би људи били за све солуције и идеје, нужно би било практично противречно и више би наликовало Кјеркегоровом естетском стадијуму, неголи било каквој идеји са практичним последицама (Кјеркегор, 1979). Сами конфликти би били немогући без супротстављених група, па су тако „пријатељ“ и „непријатељ“ тј. „група А“ и „група Б“ услов могућности политике као делатности и политичког мишљења које ту делатност прати.

Чак је и либерал Исаија Берлин слично конзервативном Шмиту приметио „that political philosophy is possible only in a world where ends collide“¹⁵ (Berlin, 1962), те је из тога видљиво да по овом питању нема разлике између озбиљних политичких мислилаца, без обзира на њихово идеолошко предубеђење и то да ли су либерални, конзервативни, или социјалисти, јер су сви свесни исте *политичке механике* по којој без конфликта нема политике ни политичког мишљења, а без „пријатеља“ и непријатеља, односно „групе А“ и „групе Б“, нема управо тих конфликта, који су нужни за функционисање ове политичке механике.

Оно где су Шмит и Берлин различити и где до изражаја долазе њихове појединачне идеологије и где смо ми више на Берлиновој неголи на Шмитовој страни, јесте интензитет самога *базичнога конфликтна* између пријатеља и непријатеља, у смислу „групе А“ и „групе Б“. Док је сходно либералном ставу у који је урачуната супервизија етичког над политичким код Берлина стално присутна тежња да се базични конфликт између „групе А“ и „групе Б“ пацификује мирним средствима и уколико је могуће – институционално, код Шмита се тај конфликт свесно одводи у екстрем говорећи о „реалној могућности физичкога убијања“ (Шмит, 2001: 23), при чему је, као код Клаузевица, присутна идентификација политике са ратом. Одбацујући идентификацију политике са ратом, као и нужност „физичкога убијања“ (могућност за њега је у политици заиста увек потенцијално присутна, јер чак и у демократским системима политичари могу погинути због атентата попут нпр. Линколна или Кенедија, али је то присутно само као могућност, па се не може говорити о нужности „физичкога убијања“ у политици која би била тиме заправо рат, већ само о потенцији за сукобе екстремног типа), покушаћемо да искористимо из Шмитове теорије

¹⁵ „да је политичка филозофија могућа искључиво у свету у којем се крајеви сударају“.

оно што може бити продуктивно употребљено за научну анализу политике као феномена и за дефинисање нашег принципа политичке механике.

На једном од оних места на којима је више аналитичан неголи радикалан, Шмит каже да је „политички свет плуриверзум, а не универзум“ (Шмит, 2001: 36). То значи, када преведемо претходни исказ на речник обичног живота, да је политички свет састављен од више друштвених група са различитим интересима и циљевима, а не од једне унисоне групе са једним јединственим интересом и циљем. То омогућава динамику самог политичког света, односно то омогућава функционисање саме *полиитичке механике* која настаје због интеракције између различитих друштвених група, као што у природном свету природна механика настаје услед интеракције различитих природних сила. Различите друштвене групе су у међусобном односу „пријатеља“ и „непријатеља“, па тако у политичком простору делују различите *силе привлачења и одбијања* (атракције и репулзије) и ове силе производе *полиитичку механику* која стално „врти“ политичко поље као својеврсни мотор, услед чега оно не мирује, већ на њему имамо динамично смењивање различитих друштвених снага. У политичком пољу, баш као и у оном природном, ове силе атракције и репулзије постају *силе акције и реакције* које се, да употребимо Берлинов израз, сударају, и тиме производе струју довољну за функционисање политичкога поља.¹⁶ Та струја може бити опасна и смртоносна, али не по некој нужности која неумитно доноси случајеве екстремних сукоба са „могућношћу физичкога убијања“, већ то зависи од тога колико је само политичко поље уређено и колико је поменута струја „изолована“ заштитним материјалима, да употребимо метафору из подручја електронике. Дакле, политичка механика није нужно фатална по оне актере који учествују у њеном прављењу, иако то може да буде. За њу уопште није одређујуће то да ли је фатална или не као што је мислио Шмит код кога се ради о испољавању принципа *полиитичког* само тамо где постоји „реална могућност физичкога убијања“, већ је за политичку механику одређујуће постојање елемената који је покрећу – различитих друштвених група и сила које делују међу њима. Те силе могу да буду фаталне, али и не морају. Политичка механика је могућа и тамо где се различите групе не убијају, као нпр. у демократским системима са институционализованом опозицијом који свакако нису ослобођени политичке механике, али у којима њене последице нису фаталне. Но, политичка механика није могућа тамо где не постоје саме различите групе које се боре за различите интересе и она није могућа у свету у којем не би постојала ова *базична разлика* између неке хипотетичке „групе А“ и неке хипотетичке „групе Б“. Преокрећући Шмита можемо рећи да је за функционисање политичке механике главни услов постојање различитих група (*базичне разлике* између неке „групе А“ и неке „групе Б“), без обзира на какав се оне начин боре – насилно или ненасилно, а сама метода борбе је мање битна. Но, оно где је Шмит био у праву пре него што је своју теорију увео у екстрем јесте да је појам политичког одређен *базичном разликом* пријатеља и непријатеља, јер је то заправо разликовање „групе А“ и „групе Б“ без којих нема било какве политичке динамике, те ове групе производе политичку механику као механику политичких сила.

У коначници дефинисања принципа политичке механике можемо рећи да је политичка механика принцип који омогућује саму политику и да се ова ме-

¹⁶ Бошковић је дефинисао деловање сила атракције и репулзије у природном свету, док су управо то исто у друштвеном миљеу дефинисали Хегел и Шмит, па се ради заправо о препознавању исте „механике“.

ханика састоји у интеракцији између двеју или више друштвених група, које су међусобно у односу „пријатеља“ или „непријатеља“, тј. привлачења или одбијања, Политичка механика је заправо механика политичких сила и она узрокује да у политичком простору увек имамо неку акцију и неку реакцију у вечној игри освајања тог политичкога простора. Која ће друштвена група бити у улози сила акције, а која у улози сила реакције у овој политичкој механици је већ друго питање на које одговоре можемо потражити код Хегела, док нам је Шмит засад послужио да дефинишемо ову политичку механику као механику политичких сила која не би била могућа без постојања *базичне разлике* пријатеља и непријатеља у смислу различитих друштвених група, јер бисмо тада место различитих тенденција и сила имали потпуни мир у политичком пољу, па читав динамични процес политичкога кретања не би био могућ.

Хегелово дефинисање дијалектике политичке механике

Други мислилац који ће нам помоћи да дефинишемо како претходно описана политичка механика функционише у историјској динамици је Хегел. Наиме, Шмит је дефинисао принцип пријатељ/непријатељ као статични мотор који кретањем око различитих полова *пријатеља* и *непријатеља* покреће политичку механику као механику политичких сила. Сада ће нам Хегел помоћи да дефинишемо како тај статични принцип добија историјску динамику и како сама политичка механика функционише у својеврсној историјској дијалектици, сходно којој су неке друштвене групе на страни сила акције, а друге на страни сила реакције.

Опште је познато да је Хегел у својој филозофији историје (Hegel, 1956) показао да је историјски процес динамичан и да напредује кроз борбу неке историјске *тезе* и неке историјске *антијезе*, које нису ништа друго него облици и различити степености историјске свести духа/ума у његовом саморазвоју ка новим облицима. Конкретни историјски носиоци ових различитих и међусобно сукобљених облика апстрактне историјске свести су друштвене групе: на пример нововековно грађанство насупрот старој феудалној аристократији. Тако се друштвене групе, као конкретно испољење апстрактне историјске свести, једне према другој односе као *теза* и *антијеза*, тј. једна друштвена група доводи у питање „истину“, „обичаје“, „праксу“, тј. целокупну свест друге друштвене групе. Након међусобне борбе између, тада у историјској стварности доминантне друштвене групе, и оне друге групе која је изазива и бори се да дође на њено место са којег може доминирати, тј. борбе између *тезе* и *антијезе*, наступа нова историјска *синтеза* (као нови виши степен историјске свести) у коју су апсорбоване и једна и друга група које су се бориле за доминацију, и које су управо својом борбом омогућиле настанак те нове синтезе. Наиме, у борби, тј. у заједничком клинчу, мешају се облици једне и друге групе, те се и једна и друга група у тој борби мењају, постајући све више налик сопственом противнику (јер, да би се противник победио, треба га најпре упознати, признати и схватити), да би се коначно обе групе поклопиле у новој историјској свести која представља синтезу најбољих елемената из једне и друге групе, тј. синтезу свега онога што је у једној и другој групи још увек историјски витално и живо.¹⁷ Та нова

¹⁷ Тако су у Британији након првотне борбе нововековно грађанство и феудална аристократија ушли у савез који је био оличен у браковима између чланова једне и друге групе, при чему су

синтеза сада постаје нова *теза*, као сада доминирајући облик историјске свести, који ускоро добија нову опозицију, тј. нову *антитезу*, која оспорава ту сада доминантну историјску свест и делује у облику неке нове друштвене групе која се бори за своје место под сунцем историје.¹⁸ Ова игра теза, антитеза и синтеза је непрекидна и неугасива услед чега је историјски процес динамичан будући да ниједна теза тј. ниједна друштвена група која је оличава не може доминирати заувек и свака пре или касније добија своју опозицију. Тако се увек изнова понавља читав процес борбе тезе и антитезе, тј. друштвених група које их оличавају, и из те борбе опет настаје нека нова синтеза на вишем нивоу, која и сама након краткотрајног мира, опет добија своју опозицију, тј. антитезу, те тако имамо нови историјски циклус, односно нови круг историјске дијалектике.

Историјски процес се тако развија у тези, антитези и синтези (која није ништа друго него нова теза која и сама добија своју негацију у новој антитези), као оним етапама историјског развоја које се као *формални* модели самога развоја понављају у различитим историјским периодима. Једнако као и Шмитов принцип пријатељ/непријатељ, тако и Хегелову дијалектичку схему историје можемо схватити *формално* – *теза, антитеза и синтеза су формални модели развоја које можемо прекознатити у једном кругу историјског развоја*, тј. на једноме степену историјског развоја или најједноставније говорећи – у једном историјском периоду. Хегелову тезу, антитезу и синтезу схватамо као оне формалне моделе развоја који се стално понављају у различитим историјским круговима и периодима као *вечно враћање истој*. Заправо Хегела смо прочитали на ничеански начин¹⁹ и за разлику од Хегела не сматрамо да историја линеарно напредује²⁰, већ сматрамо да се она развија у круговима, те су теза, антитеза и синтеза формални модели развоја унутар једног историјског круга или периода. Док је Хегел мислио да су нови историјски кругови (тј. периоди) бољи и савршенији од оних старијих, што је била и Марксдова „предрасуда“, ми заједно са Ничеом мислимо да су они несамерљиви и да је сваки од њих специфичан, те тако неки ранији историјски круг (тј. период) може бити „бољи“, али и „гори“ од онога који је дошао после њега, што зависи од становишта и перспективе посматрача, те у овом питању стојимо на страни Ничеовог перспективизма. Но, формално и с ону страну свих вредновања, имамо вечно враћање истих историјских модела, вечно враћање тезе, антитезе и синтезе, или, коначно, једноставно – вечно враћање истог.²¹

први имали капитал, а други титуле, па је то заправо био „брак између капитала и титула“, који је стабилизовао само друштвено тло.

¹⁸ Тако опет у Британији новоуспостављена синтеза између грађанства и аристократије, капитала и титула, добија своју нову антитезу у радничком покрету, који је био нова друштвена група на хоризонту која се борила за своје место под сунцем.

¹⁹ Ниче о идеји вечног враћања истог у следећим књигама: Nietzsche, 1974: 273–274, Nietzsche, 1983: 60–67, Nietzsche, 1969: 176–178.

²⁰ Чак би се сложили са многим постмодерним теоретичарима о упитности идеје историјског прогреса, јер када станемо на становиште о прогресу онда неминовно супстанцијализујемо ствар, док ми желимо да останемо при формалним фигурама, које би нам омогућиле исправну анализу историјског тока, а не неке тешке судове о његовој сврси, смеру и евентуалном прогресу.

²¹ Чак и на нивоу историјских догађаја и историјских личности имамо извесно понављање у смислу у којем је Наполеон Бонапарта Јулије Цезар новог века, те отуда није чудно што Наполеонов начин владавине многи политиколози називају цезаристичким и што је од тога настао политиколошки појам. Као у прецедентном праву, ранији историјски догађаји остављају модел за тумачење оних каснијих, а то је могуће због сродности самих калуца, односно модела.

Једноставно говорећи, у сваком историјском периоду постоји једна доминантна друштвена група (тј. теза), једна опозициона друштвена група која негира ону прву групу (тј. антитеза), и коначно из борбе претходних група настаје нова друштвена група (тј. синтеза). Хегелов принцип дијалектике историје схватамо *формално* једнако као и Шмитов принцип политичке механике, јер „теза“, „антитеза“ и „синтеза“ немају фиксиран конкретни историјски садржај, те су у различитим историјским периодима различите друштвене групе у улози „тезе“, „антитезе“ и „синтезе“, те је чак и једна те иста друштвена група у различитим историјским тренуцима једном „антитеза“, а други пут „теза“. Тако су либералне грађанске снаге биле крајем 18. века „антитеза“ старом аристократском Ancien Régime-у који је тада био доминантна историјска „теза“, да би после историјске победе над тим режимом и саме либералне снаге од „антитезе“ постале доминантна историјска „теза“ добијајући сопствену „антитезу“ у надирућем радничком покрету који се борио против либералног грађанства (које је у међувремену направило „историјску коалицију“ са старом аристократијом) као нова историјска „опозиција“. Заправо, Хегелова дијалектика историје описује исту политичку механику као и Шмитов принцип пријатељ/непријатељ само са динамичког, а не са статичког становишта и док је Шмит описивао како је могућа политика, Хегел описује како је уопште могућа историја. Хегелијанска *теза* и *антиитеза* су заправо Шмитов *пријатељ* и *непријатељ*, као она два пола која су нужна да би историја била могућа, јер без супротстављених друштвених група *пријатеља* и *непријатеља* (тј. историјске *тезе* и историјске *антиитезе*) историја не би била могућа, јер би живели у предисторијском (или постисторијском) свету „вечнога мира“ и „краја историје“, да парафразирамо Канта и Фукујаму. Заправо, принцип који покреће историју је исти као и принцип који покреће политику – принцип политичке механике као механике политичких сила – где је целокупно кретање условљено интеракцијом *сила акције* и *сила реакције*. Историја је из ових разлога неодвојива од политике и обрнуто, јер су и једна и друга продукт истога кретања и деловања истих сила. Наиме, Хегелова историјска *антиитеза* је заправо *сила акције* која делује против неке историјске *тезе* која је, као владајућа историјска теза, на монополишућем историјском положају, а која после напада силе акције тј. антитезе реагује као *реакција* и брани своје стечене позиције и монополе. Тако је историја, као и политика, само продукт међуодношења између друштвено-политичких *сила акције* и *реакције*, те имамо једно те исто кретање које је посматрано са статичног становишта политичко, али које је са динамичког становишта историјско, и тако управо политички догађаји постају историја.²² Зато ће свака озбиљна политичка анализа и озбиљно истраживање у политичким наукама морати паралелно обратити пажњу на историјски контекст у коме су се одређени политички догађаји десили, односно у коме су се различите политичке форме (демократија, правна

²² Као нпр. када је Чемберлен потписао споразум 1938. са Хитлером у Минхену – то је са статичког становишта само појединачни политички догађај у коме су се сусреле снаге акције (Хитлер) и снаге реакције (Чемберлен), али са динамичног становишта свега онога што ће доћи после тога (дефинитивног обрачуна снага акције и снага реакције у Другом светском рату) то је била историја и историјски догађај. Нису сви политички догађаји историјски, већ историјским постају само они политички догађаји који мењају однос сила акције и сила реакције. Из тих разлога су догађаји попут нпр. избијања Француске револуције или Наполеоновог пада историјски, а не пуки политички догађаји.

држава, диктатура, олигархија, различите идеологије попут социјализма, конзервативизма, либерализма, итд.) јавиле. И обрнуто – свако озбиљно историјско истраживање ће морати да рачуна на познавање политичких наука и политичке филозофије, јер се у противном неће моћи ваљано повезати историјско међуодношење различитих социјалних група, са њиховим специфичним политичким вредностима и програмима, чија борба и прави саму историју. Тако је најпродуктивније коришћење једне холистичке филозофско-историјско-политиколошке методологије, која од истраживача захтева велику ерудицију и огромно образовање у различитим дисциплинама, али која једино може дати плодне резултате.

Најбољи пример за то да се политичко мишљење „врти“ око базичне разлике између пријатеља и непријатеља, баш као што се историјско мишљење врти око базичнога јаза између тезе и антитезе (рекли смо да су Шмитов пријатељ и непријатељ у историјској перспективи хегелијанска теза и антитеза), јесте мисао значајних политичких филозофа, који су у исти мах били и велики филозофи историје, који су сви од реда мислили у категоријама тезе и антитезе, односно пријатеља и непријатеља. То је приметно чак и код мање теоријски талентованих идеолога који нису оставили значајне мисаоне системе, али чије су идеологије похарачиле светом захваљујући томе што су њихови родоначелници схватили да морају мислити у категоријама *базичне разлике* (базичног конфликта) између пријатеља и непријатеља, тезе и антитезе. Тако је и сам заснивач филозофије историје и њен први „визионар“ Аурелије Августин разликовао два пола – државу божију и државу паганску (St. Augustine, 1972) као ону тезу и антитезу који су носиоци историјског процеса. И после њега је сваки озбиљни теоретичар људскога друштва, или макар било који талентовани идеолог, постулирао неколико друштвених или идејних ентитета који ће бити у међусобном конфликту као теза и антитеза: код Хобса су у конфликту природно и грађанско стање (Hobbes, 1991), код Канта умно и неумно деловање (Kant, 1956), код Берка политичка елита и револуционарна гомила (Burke, 1993), код Ничеа су у конфликту митске историјске силе бога Диониса и бога Аполона тј. дионизијске и аполонске историјске силе (Nietzsche, 1993), код Маркса су у конфликту класе (Marx i Engels, 1996), код Мусолинија су у конфликту државе-нације (Mussolini, 1928), да би код Хитлера биле у конфликту расе (Hitler, 1992). Све то сведочи да се политика тј. политичка филозофија, као и васколико историјско и идеолошко мишљење, формирају око неког конфликта и да су конфликти разних врста оно што тера ову политичку механику напред, те она напредује у борби неке историјске тезе и неке историјске антитезе, како би рекао Хегел, тј. у борби неког пријатеља са неким непријатељем, како би рекао Шмит. Будући да наш свет није свет престабилиране хармоније и да је услед дијалектике политичке механике све у процесу и мењању – немамо коначне политичке истине, као ни коначно истините политичке идеологије већ имамо један непрекидан политички и историјски процес који се креће у низу дефинисања и редефинисања политичких идеја, односно у јављањима и нестајањима политичких идеологија.

Дакле, у историјској перспективи Шмитов *пријатељ* и *непријатељ* постају заправо Хегелова *теза* и *антиитеза* које покрећу историјски развој, и чија борба резултира новим вишим историјским *синтезама* које привремено доносе историјски мир и равнотежу, све док не настане нова историјска „опозиција“

том мирном поретку (нова „антитеза“, нови „непријатељ“), те тако креће читава дијалектика испочетка и можемо очекивати нови *историјски циклус*. У историји, као и у политици стално се боре пријатељ и непријатељ у овом социолошком значењу²³, тј. теза и антитеза, односно *силе акције* и *силе реакције* и њиховим међуодношењем напредује дијалектика историје као специфична дијалектика политичке механике. Једноставно говорећи, да би се овладало политичким простором против онога ко тренутно има монопол у том простору, потребна је нека *акција*, па када се овлада политичким простором снаге које су овладале успостављају сопствени поредак, чиме *акција* прелази у *реакцију* и те снаге сада бране успостављени поредак против неких нових снага *акције* које га сада оспоравају, а према којима су снаге поретка сада пука *реакција*.²⁴ Коначно, дијалектика политичке механике је *формални њринциј* који делује у историји у којој се боре снаге акције са снагама реакције, да би након свега наступила њихова синтеза, при чему овај *формални њринциј* може бити оличен током историјског процеса у многим *конкретним емпиријским идеолошким облицима*, који из акције прелазе у реакцију, да би коначно нестали у неповратној прошлости.

Овим долазимо до поенте нашега рада и до везе између дефинисања дијалектике политичке механике и конкретне анализе различитих политичких идеологија. Наиме, конкретне *политичке идеологије* попут либерализма, социјализма, конзервативизма итд, су само *конкретни емпиријски идеолошки облици* са прецизираним политичким вредностима и њима одговарајућим конкретним политичким институцијама, који су настали у историјском процесу као производ дијалектике политичке механике и као резултат борбе различитих друштвених група и односа снага међу њима. Стога политичке идеологије нису вечне истине већ су само одраз односа политичких и друштвених снага свога времена, и губе на својој актуелности са променом историјских услова који су их породили, услед чега остају само мртво слово на папиру и једна застарела интерпретација друштвене стварности.

Коначно, дијалектика политичке механике је само *формални њринциј* који делује у историји у којој се боре теза и антитеза, пријатељ и непријатељ, тј. конкретне историјске снаге акције са конкретним историјским снагама реакције, да би након свега наступила њихова синтеза и читав процес кренуо испочетка у неком новом историјском циклусу. Овај *формални њринциј*, баш као што показују мисли значајних политичких мислилаца које смо поменули, може бити оличен у различитим *конкретним емпиријским идеолошким облицима*, који представљају различите идеологије и различите политичке филозофије, од којих свака *базичну разлику/базични конфликт* између пријатеља и непријатеља тумачи на сопствени начин – за неке ће то бити конфликт између класа, за друге конфликт између раса и тако даље, сходно конкретним историјским интереси-

²³ Опет понављамо како површнији читалац не би дошао у забуну да пријатељ и непријатељ нису лични него јавни и ове изразе користимо у смислу у којем смо то описали раније, као ознаке за различите друштвене групе.

²⁴ Антитеза (акција) прелази у тезу (реакцију) са остварењем, извршењем и тиме се отвара нова етапа историјскога развоја. Сам Хегел је рекао, да га парафразирамо, да је свако историјско остварење у исти мах почетак дисолуције и старт обрнутога процеса, који ће се ускоро манифестовати кроз појаву новог духа и нових историјско-светских личности и нове епохе универзалне историје (Hegel, 1956: 63–64).

ма сваке од ових идеологија. Ови конкретни емпиријски идеолошки облици инспиришу различите конкретне емпиријске историјско-политичке порецике попут нпр. средњовековног модела хришћанске краљевине, нововековног модела јаке апсолутистичке државе или савремених поредака либералне демократије, радикалног социјализма, или меке социјалне државе/државе благостања, итд. који у вечном враћању истог из акције прелазе у реакцију, да би коначно нестали у неповратној прошлости. Проста чињеница историје је да сва, па и најјача царства пре или касније пропадају, као што се и свака идеолошка концепција уређења људског друштва пре или касније урушава, јер их својом динамиком демантује сама стварност. Без обзира да ли је реч о идеологији или о конкретном поретку који на њој почива, пролазност им је неминовна.

Напослетку, конкретне политичке идеологије попут либерализма, социјализма, конзервативизма итд. нису ништа више него конкретни емпиријски идеолошки облици са прецизираним политичким вредностима и њима одговарајућим конкретним емпиријско историјско-политичким порецима, који паразитирају на базичној разлици/базичном конфликту између пријатеља и непријатеља тј. између тезе и антитезе који је формалан, јер изражава само једну склоност људске природе, али који може попримити различите конкретне идеолошке садржаје који паразитирају на овој склоности људске природе да се човек дели у групе. Стога политичке идеологије нису вечне истине, већ су само одраз базичне разлике/базичног конфликта између пријатеља и непријатеља тј. између неке историјске тезе и неке историјске антитезе. Овај базични конфликт у сваком времену и периоду добија другачији емпиријски облик тј. бива утелотворен у оном конкретном емпиријском „пријатељу“ и „непријатељу“ који представљају водеће и супротстављене друштвене снаге тог времена и периода, а које саме себе дефинишу управо кроз неку политичку идеологију или неку политичку филозофију која представља емпиријски израз самог базичног конфликта који је сам по себи формалан. Тезом о дијалектици политичке механике се коначно покушава засновати једна нова динамичка теорија политичких идеологија, односно једна савремена феноменологија политичких идеологија, сходно којој оне нису универзално истините као што саме за себе тврде, али по којој оне нису ни пуки конструкти удаљени од истине као што тврде одређени теоретичари попут, на пример, Алтисера (Althusser, 1984) Оне су, по нама, производ историјског кретања и претходно поменуте политичке механике различитих групација, те је стога свака идеологија актуелна и „истинита“²⁵ у одређеном историјском тренутку као синтеза претходно антагонизованих група (јер као што смо видели теза и антитеза увек добијају неку синтезу која постаје нова доминанта историјска теза), од-

²⁵ Када говоримо о истини у историјском смислу руководимо се Ничевим пасажом: „Шта је онда истина? Покретно станиште метафора, метонимија и антропоморфизама: укратко, збир људских релација које су поетички и реторички интензивирани, пренешене и украшене, и које, након дуге употребе, изгледају људима фиксиране, канонизоване и обавезујуће. Истине су илузије за које смо заборавили да су илузије; оне су метафоре које су постале дотрајале и исушене од чулности, оне су новчићи који су изгубили свој отисак и који се сада сматрају пуким металом, а не више новчићима“. (Nietzsche, 1979: 84). Све претходно по нама вреди искључиво за област историјских истина, управо у смислу политичких идеологија и у историји обавезујућих нормативних идеја, али „с ону страну историје“ сматрамо да постоји она истина која је безвремена и вечна, но ово је већ ствар религије у јасперсовском смислу отворености ка трансценденцији, и ствар је личних веровања аутора рада, а не објективног историјског тока из кога би било апсурдно доказивати постојање трансценденције као што је покушао сам Хегел.

носно као *резултант* различитих односа моћи условљених историјом.²⁶ Тако је, на пример, идеологија тзв. француске „меке“ рестаурације коју су оличавали Шатобријан и Гизо²⁷ била актуелна након Наполеоновог пада као *синијеза* револуционарних и антиреволуционарних тенденција и добро је оличавала тадашњи дух времена, који је произишао из борбе револуционарних супротности и био доминантан у тадашњој Француској све до нове револуције из 1848, пред коју је претходно поменута *синијеза* постала конзервативна историјска *ијеза*, добивши кроз нову револуцију своју логичну *антиијезу*. Једнако тако је идеологија државе благостања била актуелна и „истинита“ након Другог светског рата као *синијеза* капиталистичких и социјалистичких тенденција које су се као теза и антитеза бориле од још друге половине 19. века, али је идеологија државе благостања постала превазиђена конзервативна историјска *ијеза* почетком 70-их година двадесетог века када ће консензус благостања између умерене левице и умерене деснице добити своју *антиијезу* са два краја – са лева од нових друштвених покрета попут феминистичког и антинуклеарног покрета који су произишли из шездесетосмашких збивања – и са десна, од стране неолибералне деснице која је уместо социјалних давања почела да захтева штедњу. Тако иста идеологија један пут може бити „истинита“, други пут „лажна“, зависно од духа времена и тренутног историјског контекста који јој дају „истинитост“ или „лажност“. Тако је социјализам био „истинит“ након велике депресије из 30-их година 20. века као *антиијеза*²⁸ услед деловања духа времена у којем су се показали рђави ефекти огољеног *laissez faire* либерализма, те је зато планска привреда свугде потиснула *laissez faire* либерализам услед чега су нека социјалистичка решења постала општеприхваћена без обзира да ли се радило о америчком Њу дилу, фашистичком корпоративизму или совјетском експлицитном марксистичком социјализму. Но социјализам је постао потпуно „лажан“ након 1989, када је постао конзервативна исто-

²⁶ Слична перцепција може се наћи код Фукоа, који је управо на Ничевом трагу у својој полемици са Алтисером напоменуо да се „проблем не састоји у томе да се повуче линија између онога у дискурсу што потпада под категорију научности или истине и онога што потпада под неку другу категорију (идеологије, на пример), већ у историјском увиду како су сами ефекти истине произведени унутар дискурса који по себи није ни истинит ни лажан“ (Foucault, 1980: 118). Ми се слажемо са Фукоом да је „истина у великој мери ствар овога света“ (Foucault, 1980: 131) и у хегелијанској традицији истину посматрамо као резултат специфичног „духа времена“ који настаје као резултанта различитих односа моћи који у датом историјском тренутку важе. Оно што Фуко назива „режимима истине“ (Foucault, 1980: 131) за нас је напосто дух времена као резултанта историјског дијалектичког развоја и међуодношења сила акције и реакције. Но, опет понављамо да све ово важи само за истину у историјском смислу, управо у смислу разноразних историјских „режима истине“, али не искључујемо постојање трансцендентних истина које пак нису доступне кроз историју, већ кроз медитативне облике попут молитве, медитације и осталих духовних искорака из просте фактичности историје.

²⁷ О идеологији и делу ове двојице великих помириатеља епохе у Цветићанин, 2008: 204–207.

²⁸ Раније смо рекли да су идеологије истините углавном као синтеза претходно сукобљених друштвених струја, тезе и антитезе, и то ће заиста најчешће бити случај када се ради о идеологијама које су носилац друштвене и политичке стабилности. Но, неке идеологије ће бити истините и као антитеза до тада окоштале историјске тезе и то ће бити случај са оним идеологијама које су попут социјализма револуционарне, те је њихова улога да руше неку окошталу историјску тезу. Тако су идеологије истините или као синтеза или као антитеза, а готово никада нису истините као конзервативна историјска теза која сама за себе тврди да нема алтернативу. Када синтеза једном постане конзервативна теза, дани су јој одбројани и њен идеолошки садржај је застарео те представља препреку динамици политичке механике, па ускоро добија своју антитезу која је сада носилац „истине“, јер је истина посматрано историјски динамичка категорија.

ријска теза²⁹ услед новог духа времена у којему су захтеви за политичком слободом, а не за економском једнакошћу и стабилношћу били доминантни. Једнако тако је и са класичним *laissez faire* либерализмом (тј. неолиберализмом као његовом каснијом варијантом). Он је могао бити „истинит“ у либералној револуцији из 1848. као *антиијеза* старом аристократском поретку када је дух времена захтевао више политичких и економских слобода, али је постајао лажан увек када је као конзервирана теза (за време поменуте велике депресије из 30-их година прошлога века и данас за време глобалне финансијске кризе) промашивао главне токове епохе, која сада, баш као и средином прошлога века, тражи више економске једнакости, а не више политичких и економских слобода.

Из свега претходног је јасно да то да ли ће нека идеологија бити прогресивна, конзервативна или помирујућа не зависи од њеног садржаја, већ од места на које себе смешта у дијалектици политичке механике и тога да ли је то место тезе, антитезе и синтезе. На пример, садржај комунистичког социјализма се у погледу основних премиса веома мало променио за пола века, 1989. у односу на 1939, али се променило место ове идеологије у дијалектици политичке механике, па је она 1939. могла бити прогресивна, али је 1989. постала конзервативна и окоштала у тадашњем Совјетском Савезу као њеном главном емпиријском експоненту. Тако прогресивност или конзервативизам ниједна идеологија не садржи по себи својим садржајем, већ формалним местом у дијалектици политичке механике, услед чега данас социјализам поново има могућност да постане прогресиван, јер је очигледно да се постојећи глобални неолиберални поредак потрошио и последње глобалне економске кризе су јасан знак тога. Услед тога је Хитлеров конзервативизам био револуционаран, јер је наступао као *антиијеза* тадашњем Вајмарском демократском поретку, баш као што је Брежњевљев комунизам био конзервативан, јер у њему више није било снаге *антиијезе* као код Марксовог комунизма, већ је постао окошталом историјском *ијезом*. То значи да морамо бити опрезни када употребљавамо изразе „конзервативан“, „прогресиван“, „социјалистички“ и остале изразе који описују неку идеолошку оријентацију, јер не постоји нека фиксирана идеологија конзервативизма попут нпр. оне Беркове, већ различите идеологије, па чак и сам социјализам, могу бити конзервативне ако их допадне место конзервативне историјске тезе у току дијалектике политичке механике. Свака идеологија своје одређење добија од самог историјског тока и места у њему услед чега је Берков „конзервативизам“ заиста био „конзервативан“, јер је бранио стари поредак, док је Хитлеров „конзервативизам“ био револуционаран, јер је рушио стари поредак и борио се за радикално нови поредак (услед чега је настала специфична политиколошка кованица „конзервативне револуције“). Коначно, политика и историја су динамичне, а не статичне области бивствовања човека и терају нас да ствари сагледамо у динамичности читавог процеса, а не у изолованости појединачних појава. Надаље ћемо у закључним напоменама рада покушати да све претходно изречено сумирамо и подвучемо бенефите претходног истраживања за политичку теорију, или како смо то нагласили у наслову рада – за једну нову теорију политике.

²⁹ Тако комунистичко-социјалистички политичари тог времена попут, на пример, Чаушескуа, нису били прогресивни као што су то били комунисти тридесетих година 20. века, већ конзервативни.

Закључне напомене

У овоме раду смо на Шмитовом и Хегеловом, и нешто мање Ничеовом и Фукоовом трагу покушали да понудимо пролегомену за једну нову теорију политике у смислу понуде једног новог инструмента/оруђа за анализу политичких идеја које делују у историји, односно политичких идеологија. Тај инструмент помаже да лоцирамо било коју политичку идеологију (као и било који конкретни емпиријски политички поредак на њој заснован) у погледу места које она заузима у историјском току. Ово место је веома битно јер јој даје одређење и одређује јој карактер много више од самог њеног садржаја. Веома једноставно говорећи, није битно шта ко говори, већ је битније ко где стоји. Оваква врста аргументације тежиште помера од анализе садржаја појединих политичких идеологија и читања књига попут Марксовог и Енгелсовог *Манифеста* (Marx i Engels, 1996) или Беркових *Размишљања* (Burke, 1993), на формалну и дубинску у исти мах, анализу историјског тока и истраживање тога да ли се одређена идеологија јавља као *теза*, као *антијитеза*, или, пак, као *синјеза*. Ово је готово значајно зато што су главне политичке идеје у садржинском смислу већ одавно изнађене и јер је тешко претпоставити да би неко данас могао изумети неку потпуно нову политичку идеју. Услед тога смо ми у овоме истраживању обавили оно што је могуће – већ познате политичке идеје тј. политичке идеологије смо класификовали, односно понудили смо инструмент за њихову класификацију. Изнашли смо заправо теоријски лакмус папир који једноставно обоји у специфичну боју сваку идеологију и уз помоћ којег се може одредити њена „рН вредност“ и утврдити да ли је „киселог“ или „базног“ карактера, да се опет послужимо једном метафором из природних наука. Довољно нам је да било коју идеологију провучемо кроз овде понуђен лакмус папир и одмах нам могу постати јасне њене практичне намере, без обзира што она сама за себе тврди. На пример, можемо нашим инструментом покушати да самеримо савремену либералну, односно неолибералну идеологију која за себе тврди да је прогресивна и еманципаторска. Мерењем нашим инструментом којим се утврђује место поменуте идеологије у дијалектици политичке механике можемо доћи до закључка да је савремена (нео)либерална идеологија на страни окоштале историјске *тезе* која тренутно монополише највећи део политичкога поља, те зато ова идеологија никако не може бити прогресивна и еманципаторска. Још када се у име те идеологије са места окоштале историјске *тезе* почне користити *argumentum ad baculum* па се бомбардују сви они који сходно овом идеолошком дискурсу нису довољно „либерални“, онда нам је јасно да оваква идеологија не може бити прогресивна и еманципаторска, и да у ствари није оно што тврди за себе. Слично можемо поступити и са сваком другом познатом идеологијом из садашњости и прошлости и доћи до њене „истине“. Уколико било која од њих служи онима који су моћнији, ствари су јасне и та идеологија је очигледно инструмент потлачивања. Но, уколико је с друге стране носе оне друштвено-историјске снаге које су слабије, то значи да у њој има еманципаторског потенцијала. Политичко поље природно тежи еквилибријуму услед чега је природно стремљење да моћ од оних који су моћнији иде ка онима који су мање моћни, што је на крају крајева „чиста“ дијалектика³⁰.

³⁰ Види фусноту 25.

Дијалектика нам је у овом истраживању послужила као поуздана метода и надамо се да ће овај рад допринети њеном извлачењу из запећка у који је упала управо услед супрематије идеолошког мишљења, које је мислило да може да заустави историју и њен ток. Како и сама дијалектика не би послужила било каквим новим деспотизмима ми њу у овоме раду нисмо реafirмисали као неки „објективни кључ“ читања историје (као код „тврдих“ идеолога попут Лењина) који би на силу покушали наметнути другима, већ искључиво као инструмент анализе, односно као оруђе истраживања политичких идеологија у њиховом историјском низу, чиме испуњавамо захтеве позива научника за који смо се определили. Но, не гајимо илузију да можемо остати до краја неутрални и „научни“, јер и овде изнесено мишљење има своје практичне последице, као што уосталом свако мишљење има, јер је мислити потпуно неутрално допуштено само боговима. Бићемо задовољни ако најпрепознатљивија практична последица овде предузетог истраживања буде прости увид да у игри моћи, политике и историје делује једна дијалектика услед чијег дејства и најмоћнији постају мање моћни, а немоћни потенцијално моћни, што је довољан разлог било коме који је на позицији моћи да буде скроман, а не надмен и бахат. Из простог разлога што једино скромност може умилостивити историјске силе и поштедети онога који са њима оперише фаталних последица.

Литература

- Althusser, L., (1984), *Essays on ideology*, London: Verso.
- Aristotle, (1981), *The Politics*, London: Penguin.
- Balakrishnan, G., (2000), *The Enemy, An Intellectual Portrait of Carl Schmitt*, London-New York: Verso.
- Bendersky, J. W., (1983), *Carl Schmitt: Theorist for the Reich*, Princeton: Princeton University Press.
- Berlin, I., (1962), „Does Political Theory Still Exist“, у: *Philosophy, Politics and Society*, Second Series (eds.) Peter Lastett and W.G.Runciman, Oxford: Basil Blackwell.
- Burke, E., (1993), *Reflections on the Revolution in France*, Oxford: Oxford University Press.
- Foucault, M., (1980) „Truth and Power“ у C.Gordon (ed.) *Michael Foucault: Power/Knowledge. Selected interviews and other Writings 1972-1977 by Michel Foucault*, London: Harvester Press.
- Hegel, G., (1956), *The Philosophy of History*, New York: Dover Publications.
- Hobbes, T., (1991), *Leviathan*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Kant, I., (1956) *Critique of Practical Reason*, Indianapolis: Bobbs-Merrill.
- Marx, K. i Engels, F., (1996), *The Communist Manifesto*, London: Pluto Press.
- Mussolini, B., (1928), *My Autobiography: With "The Political and Social Doctrine of Fascism"*, London: Hutchinson.
- Nietzsche, F., (1969), *Thus Spoke Zarathustra*, Harmondsworth: Penguin.
- Nietzsche, F., (1974), *The Gay Science*, New York: Vintage.
- Nietzsche, F., (1979), „On the Truth and Lies in a Nonmoral sense“ у *Philosophy and Truth: Selections from Nietzsche's Notebooks of the early 1870s*, Hassocks: Harvester.
- Nietzsche, F., (1983), *Untimely Meditations*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Nietzsche, F., (1993), *Birth of the Tragedy*, London: Penguin Books.

- Schwab, G., (1975), "Carl Schmitt: Political Opportunist?", *Intellect*, Vol. 103, No. 2363, 334–337.
- St. Augustine, (1972), *Concerning the city of God against the Pagans*, Harmondsworth: Penguin.
- Кјеркегор, С., (1979), *Или – или*, Сарајево: Веселин Маслеша.
- Лиотар, Ж. Ф., (1991), *Раскол*, Сремски Карловци: Издавачка књижарница Зорана Стојановића.
- Молнар, А. (2010), *Сунце мийа и гујачка сенка Карла Шмита*, Београд: Службени Гласник-Институт за филозофију и друштвену теорију.
- Цветићанин, Н., (2004), *Евројска десница између мача и закона*, Београд: Филип Вишњић.
- Цветићанин, Н., (2008) *Епоха с оне сйране левице и деснице*, Београд: Службени гласник-Институт друштвених наука.
- Шмит, К., (2001), „Појам Политичког“ у *Карл Шмит и његови кријичари* (ур.) Слободан Самарџић, Београд: Филип Вишњић.
- Wallerstein, I., (1974), *The Modern World-System*, New York: Academic Press.
- Wallerstein, I., (1992), *Geopolitics and Geoculture, Essays on the changing world-system*, Cambridge: Cambridge University Press.

Neven Cveticanin

The Prolegomena to a new theory of politics

Summary: This paper presents a prolegomena to a new theory of politics which would be usefull for a comparative analysis of political ideas and concepts. On the trail of the Schmitt's and Hegel's theses is arranged principle of so called dialectic of political mechanics as the precise instrument that can be used for analysis of various political ideologies which show in this way their „truthfulness“ and „falsity“. The paper presents a new and reliable methodological pattern to research in the field of political philosophy and political theory, but also in the field of philosophy of history.

Key words: dialectic of political mechanics, thesis, antithesis, synthesis, formal models, empirical forms, political ideologies, comparative analysis

Издавач
Матица српска – Друштво чланова у Црној Гори

За издавача
Драго Перовић

Уредница
Кристина Бојановић

Дизајн
Милован Новаковић
Маринко Лугоња

Лектура и припрема за штампу
Никола Маројевић

Штампа
Службени гласник, Београд

Тираж
300

ЦИП – Каталогизација у публикацији
Централна народна библиотека Црне Горе, Цетиње

ISBN 978-9940-580-20-9
COBISS.CG-ID 20891408